

Magda Lejzerowicz

Indywidualizacja w działalności wychowawczej i dydaktycznej

Studia z Teorii Wychowania 7/3 (16), 157-176

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Magda Lejzerowicz

Wyższa Szkoła Rehabilitacji w Warszawie

Indywidualizacja w działalności wychowawczej i dydaktycznej

Wprowadzenie

Celem artykułu jest wykazanie, że bez indywidualnego podejścia do dziecka, a szczególnie do dziecka niepełnosprawnego w obecnych warunkach panujących w polskiej szkole dziecko nie osiągnie sukcesu. Stawiam tezę, że dziecko nie jest postrzegane jako konkretna jednostka a traktowane jako typ osobowy reprezentujący homogeniczną grupę, stąd staje się przedmiotem działalności a nie podmiotem. Indywidualizacja w polskiej szkole jest sloganem na użytek programów nauczania i podstawy programowej, w polskiej rzeczywistości szkolnej w zasadzie nie występuje. Rzeczywista indywidualizacja, która czasem pojawia się w szkole to wynik jednostkowego zaangażowania nauczyciela, a takich nauczycieli, którzy chcieliby włożyć dodatkową pracę w przygotowanie zajęć, zadań, materiału dla konkretnego ucznia jest niewielu. Indywidualizacja w działalności wychowawcy czy nauczyciela powinna stać się wiodącą metodą pracy, natomiast w obecnym systemie edukacji w Polsce nie jest rozwiązaniem możliwym do zrealizowania powszechnie. Twierdzę, że system edukacji, w którym tak nauczyciel, uczeń, jak i rodzic są instrumentalizowani nie jest w stanie zapewnić możliwości podmiotowego działania i bycia podmiotem uczestnikowi edukacji.

Dziecko – człowiek

Dziecko, ze swoimi zdolnościami, umiejętnościami, problemami, a nawet poważnymi brakami, to jednostka, podmiot, osoba, prawdziwa indywidualność. Różna dojrzałość emocjonalna, społeczna, intelektualna, różne temperamenty i preferowane style poznawcze, różna motywacja i poziom samodzielności, czy typy doświadczeń związanych ze środowiskiem rodzinnym

czy społecznym – wszystkie te czynniki, wpływają na jednostkowy rozwój, sprawiają, że dzieci nie są takie same, że nie można ich traktować jako homogeniczną grupę. W nauczaniu i wychowaniu nie można posługiwać się odgórnymi przyjętymi schematami, uogólnieniami, typowymi sposobami.

Każde dziecko czy sprawne czy niepełnosprawne jest indywidualnością, jednostką, człowiekiem, podmiotem. Nie jest to żadne *novum* w wychowaniu. Już Korczak 100 lat temu zwracał na to uwagę pisząc: „Dzieci - to przyszli ludzie. Więc dopiero będą, więc jakby ich jeszcze nie było. A przecież jesteśmy: żyjemy, czujemy, cierpimy”¹.

Dziecko to człowiek od pierwszych chwil swojego życia. Jednakże w praktyce życia codziennego bardzo często traktujemy je jako przyszłego człowieka. Postawię tutaj pytanie, dlaczego tak się dzieje? Co sprawia, że często traktujemy dziecko jako nie w pełni człowieka? Czy to, że nie posiada dużego zasobu wiedzy, że ma mało lat, że nie utrzymuje się samodzielnie, że jest zależny od nas dorosłych klasyfikuje go jako nie w pełni człowieka? Dlaczego w naszej świadomości zakodowany jest pewien schemat, pewien stereotyp, w wyniku którego najpierw myślimy dziecko, uczeń a potem (jeśli w ogóle) człowiek, podobnie najpierw myślimy niepełnosprawny, potem dopiero pojawia się człowiek. Dlaczego rodzic czy nauczyciel nie potrafi pochylić się nad dzieckiem? Nie potrafi dostosować się do dziecka, do jego potrzeb, do oczekiwań dziecka, z pozycji silniejszego wymusza dostosowanie dziecka.

„Kochaj i dawaj przykład” to według Korczaka zadanie i rodzica i nauczyciela. Wystarczy tyle i aż tyle. My jednak nadal 100 lat po wydaniu prac Korczaka odkrywamy go na nowo i mało optymistycznie twierdzę, że będziemy go odkrywać za kolejne i jeszcze kolejne 100 lat. Młody człowiek uczy się przede wszystkim przez naśladownictwo, jeśli dostarczymy mu dobrych wzorów, jeśli będziemy dla niego wzorem, osiągnie sukces. Jednakże w sytuacji, kiedy nauczyciel jest narzędziem systemu edukacji, sam nie osiąga sukcesu, nie może być wzorem dla uczniów. Skąd w takim przypadku dziecko ma czerpać wzory?

Dziecko – podmiot czy przedmiot?

Dziecko traktowane jako nie w pełni człowiek, nie jest też postrzegane jako podmiot działań a często jako przedmiot. Dziecko – podmiot jest ciągle celem do osiągnięcia. Nawet w tak bliskiej relacji, jaką jest dziecko - rodzic, dziecko często jest uprzedmiotawiane, staje się często przedmiotem

---

¹ J. Korczak, *Szare dni, Pisma wybrane*, t. III, Warszawa 1978, s. 403.

oddziaływań wychowawczych rodziców a nie podmiotem. Szczególnie jasno widać to w przypadku wychowania dziecka z niepełnosprawnością. To my rodzice wiemy lepiej, wiemy co dla dziecka jest dobre. Paternalizm jest wszechobecny w działaniach wychowawczych, tak rodziców, jak i nauczycieli. Wychowanie podmiotowe to takie, które sytuację wychowawczą, wyznaczoną zawsze układem ludzi, rzeczy i zadań traktuje jako sytuację dwupodmiotową². Podmiotowa sytuacja wychowawcza występuje wtedy, gdy podmioty wychowania (wychowanek i wychowawca) włączają się wzajemnie w linie własnych działań i stają się równoważnymi aktorami³. Posłużę się tutaj jeszcze jednym cytatem z prac Korczaka: „Dobry wychowawca, który nie wtłacza a wyzwala, nie ciągnie a wznosi, nie ugniata a kształtuje, nie dyktuje a uczy, nie żąda a zapytuje – przeżyje wraz z dziećmi wiele natchnionych chwil”⁴. Istotne jest uczenie się wewnętrzne podkreśla Rutkowiak, możliwość samodzielnej aktywności poznawczej angażującej „ja” jednostki⁵. To, co determinuje podmiotowy charakter sytuacji wychowawczej to względna równowaga prawa do aktywności wychowawcy i wychowanka. Zadania wykonywane przez wychowanka nie mogą nad nim dominować, a wychowawca/nauczyciel musi mieć świadomość ograniczenia swojej podmiotowości na rzecz podmiotowości wychowanka.

To, co składa się na obraz człowieka-podmiotu to bycie osobą sprawczą, odpowiedzialną, posiadającą poczucie przyczynowości osobistej, poczucie kontroli.

Działania człowieka-podmiotu można określić mianem aktywności sprawczej -podmiotowej, wtedy, gdy pochodzi ona z własnego wyboru, jest wyrazem poczucia sprawstwa, odpowiedzialności, poczucia przyczynowości osobistej i poczucia kontroli. Aktywność podmiotowa to główny czynnik rozwoju osobowości.⁶

---

² E. Kubiak-Szyborska, *O realny wymiar wychowania podmiotowego*, w: *Podmiotowość w wychowaniu. Między ideą a realnością*, pod red. E. Kubiak-Szyborskiej, Bydgoszcz 1999, s. 142.

³ M. Kofta, *Wprowadzenie do psychologii stereotypów i uprzedzeń*, w: *Podstawy życia społecznego w Polsce*, pod red. M. Marody, E. Gucwy, Warszawa 1996, s. 198-217.

⁴ J. Korczak, *Dzieła*, t. 7, *Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie*, **Warszawa 1993**.

⁵ J. Rutkowiak, *Znikanie człowieka w nieegalitarnym świecie. Uczenie się jako szansa konstruowania własnej tożsamości*, w: *Poszukiwanie człowieka w (nie)egalitarnym świecie – horyzonty społeczno-filozoficzne*, pod red. D. Wajsprych, Kraków 2011, s. 15.

⁶ Por. T.E. Dąbrowska, B. Wojciechowska-Charlak, *Między praktyką a teorią wychowania*, Lublin 1996, s. 27 oraz 69.

A. Gurycka w pracy „Podmiotowość w wychowawczych doświadczeniach dzieci i młodzieży” pisze „Podmiotowość dziecka zwiększa się, o ile zapewni mu się prawo do wyboru zadania z wielu (prawo do swobodnego wyboru), prawo do szukania na własną rękę możliwych sposobów rozwiązań (poczucie wpływu) przy opanowaniu oczywiście przedtem metody najbardziej ekonomicznej, prawo do własnej oceny, zarówno sposobu wykonywania zadania, jak i osiągniętego wyniku (poczucie kontroli)”⁷.

W aktualnym systemie edukacji tak uczeń, jak i nauczyciel, a często i rodzic są swego rodzaju narzędziami, przedmiotami systemu a nie jak byśmy oczekiwali podmiotami działań. Alternatywę dla systemu edukacji stanowi taki model, w którym „nauczyciele i studenci biorą aktywny udział w procesie nauczania i uczenia się rozumianego jako *praxis* – krytyczna refleksja o świecie i działanie na rzecz jego zmiany. (...) W tym przypadku możemy próbować mówić o humanizującym nauczaniu poprzez edukację ku krytycznej świadomości i działaniu”⁸.

Brak możliwości decydowania o sprawach dotyczących własnej osoby wpływa negatywnie, czy też powoduje ograniczenia w rozwoju człowieka – staje się wtedy przedmiotem działań a nie ich podmiotem. Uzależnienie od innych czy uzależnienie od czegoś prowadzi do ograniczenia autonomii bądź wręcz jej braku. Uzależnienie od opieki innych osób jest bardzo częste w przypadku osób niepełnosprawnych. Zależność opiekuńcza bardzo często prowadzi do uzależnienia fizycznego i psychicznego od poglądów na świat innych ludzi, ich wizji opieki czy wizji niepełnosprawności. Konsekwencją jest sytuacja, w której inni podejmują decyzje za osoby niepełnosprawne, zamiast wspomagać funkcjonowanie tych osób, do czego ich działania były dedykowane, czy do czego powinny zmierzać.⁹

Powyższa charakterystyka odpowiada modelowi medycznemu podejścia do niepełnosprawności, w którym usuwaniem problemów związanych z byciem osobą niepełnosprawną zajmują się specjaliści: lekarz, nauczyciel, pracownik socjalny. Specjalista działa na rzecz osoby niepełnosprawnej, prowadzi działania medyczne bądź opiekuńcze na rzecz osoby

---

⁷ *Podmiotowość w wychowawczych doświadczeniach dzieci i młodzieży*, cz.1,2,3, pod red. A. Guryckiej, Warszawa 1989, s. 15.

⁸ H. Cervinkova, *Nauczanie do zmiany społecznej. Uczestniczące badania w działaniu ludzi młodych i zaangażowane badania etnograficzne: studium przypadku*, w: *Nauczyciele. Programowo (nie)przygotowani*, pod red. B. Gołębnik, H. Kwiatkowskiej, Wrocław 2013, s. 234.

⁹ A. Korzon, *Poczucie tożsamości osób niesłyszących*, s. 6–7, http://www.monografie.pl/glownavspol/monografie_2005/artykuly/akorzon.pdf

z niepełnosprawnością. Osoba niepełnosprawna dla specjalisty jest kolejnym przypadkiem medycznym, jej potrzeby psychospołeczne nie są brane pod uwagę. Bardzo często decyzje są podejmowane przez lekarza, zespół terapeutyczny czy nauczyciela, bez konsultacji czy w ogóle wzięcia pod uwagę zdania osoby niepełnosprawnej poddawanej terapii czy nauczanego dziecka. Osoba ta jest traktowana jak przedmiot działań, a nie podmiot. Sprawczość sytuowana jest poza osobą niepełnosprawną. W modelu medycznym fakt bycia osobą niepełnosprawną jest cechą negatywną, która przysługuje osobie. Konsekwencją przedmiotowego traktowania osoby z niepełnosprawnością jest zanik własnej inicjatywy, nie decydowanie o własnym losie, wyuczona bezradność, roszczeniowość w stosunku do innych ludzi, społeczeństwa, państwa.

Podmiotowość a prawa człowieka

Na przedmiotowy sposób podejścia do osób z niepełnosprawnością wskazują osoby z niepełnosprawnością w Deklaracji Madryckiej (2002) podkreślając różnice pomiędzy modelem medycznym niepełnosprawności a modelem społecznym i postulują przejście:

- „a) OD traktowania osób niepełnosprawnych jako przedmiotu działań charytatywnych – DO postrzegania ich jako osób obdarzonych prawami;
- b) OD traktowania osób niepełnosprawnych jako pacjentów – DO postrzegania ich jako konsumentów i niezależnych obywateli;
- c) OD sytuacji, w której profesjonaliści podejmują decyzje w imieniu osób niepełnosprawnych – DO sytuacji, w której same osoby niepełnosprawne podejmują niezależne decyzje i biorą odpowiedzialność za sprawy, które ich dotyczą;
- d) OD koncentrowania się na indywidualnych uszkodzeniach i zaburzeniach – DO usuwania barier, rewidowania norm społecznych, polityki i wzorców kulturowych oraz promowania wspierającego i dostępnego środowiska;
- e) OD określania ludzi mianem zależnych lub nienadających się do pracy – DO podkreślania ich uzdolnień i tworzenia aktywnych form wspierania;
- f) OD tworzenia warunków ekonomicznych i społecznych dla niewielkiej garstki – DO kreowania przyjaznego, elastycznego świata dla wszystkich;
- g) OD niepotrzebnej segregacji w edukacji, zatrudnieniu i innych sferach życia – DO integrowania osób niepełnosprawnych w normalny nurt życia;
- h) OD ograniczenia polityki wobec osób niepełnosprawnych do kompetencji specjalnych ministerstw – DO włączenia polityki wobec osób

niepełnosprawnych w całości zadań, za które odpowiedzialność ponosi cały rząd¹⁰.

Podejście, którego fundamentem są prawa człowieka i obywatela zostało zaprezentowane w Deklaracji Lizbońskiej (2007) wypracowanej przez przedstawicieli młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi:

„- Mamy prawo, by nas szanowano i nie dyskryminowano. Nie chcemy litości; oczekujemy szacunku należnego osobom, które w przyszłości staną się dorosłe i będą musiały żyć oraz pracować w normalnym środowisku.

- Mamy prawo do takich samych możliwości rozwoju jak każdy inny człowiek oraz do wsparcia dostosowanego do naszych potrzeb. Powinno się respektować potrzeby każdego z nas.

- Mamy prawo do podejmowania decyzji i dokonywania wyborów we własnym imieniu. Nasze głosy powinny być wysłuchane.

- Mamy prawo do samodzielnego życia. Chcemy zakładać rodziny. Chcemy również, by nasze mieszkania były dostosowane do naszych potrzeb. Wielu z nas myśli o podjęciu studiów uniwersyteckich. Pragniemy też pracować, a nie – pozostawać w izolacji społecznej.

- Każdy członek społeczeństwa powinien być świadomy naszych praw, rozumieć je i szanować¹¹.

Czym jest podmiotowość człowieka najpełniej wyraża Powszechna Deklaracja Praw Człowieka: „uznanie przyrodzonej godności oraz równości i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju świata¹². Wskazuje się tu wszystkim członków wspólnoty ludzkiej bez względu na płeć, wiek, narodowość, rasę, chorobę, poglądy polityczne etc. Trzy pierwsze artykuły Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka brzmią następująco:

„1. Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa.

2. Każdy człowiek posiada wszystkie prawa i wolności zawarte w niniejszej Deklaracji bez względu na jakiegokolwiek różnice rasy, koloru, płci,

---

¹⁰ Deklaracja Madrycka, Madryt 2002, <http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/1878>

¹¹ Deklaracja Lizbońska. Edukacja z punktu widzenia młodzieży, Lizbona wrzesień 2007, http://www.european-agency.org/publications/flyers/lisbon-declaration-young-peoples-views-on-inclusive-education/declaration_pl.PDF oraz <http://edukacja.warszawa.pl/index.php?wiad=1247>

¹² Powszechna Deklaracja Praw Człowieka zaakceptowana i proklamowana w Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217A (III) z 10.12.1948 r., <http://www.unic.un.org/pl/dokumenty/deklaracja.php>

języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu. Nie wolno ponadto czynić żadnej różnicy w zależności od sytuacji politycznej, prawnej lub międzynarodowej kraju lub obszaru, do którego dana osoba przynależy, bez względu na to, czy dany kraj lub obszar jest niepodległy, czy też podlega systemowi powiernictwa, nie rządzi się samodzielnie lub jest w jakikolwiek sposób ograniczony w swej niepodległości.

3. Każdy człowiek ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa swej osoby”¹³.

Podobne prawa zostały zagwarantowane już ponad 150 lat wcześniej w Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela uchwalonej 26.8.1789 r.¹⁴

Podobne prawa gwarantuje obywatelom polskim Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która w art. 30, 32 oraz 47 stanowi:

„Art. 30. Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Art. 32. 1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.

2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny.

Art. 47: Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym”¹⁵.

Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela oraz Powszechna Deklaracja Praw Człowieka gwarantują wolność i równość każdemu człowiekowi, jednakże podkreślę nie dla wszystkich. Równość praw człowieka nie była i nadal nie jest w pełni realizowana, ze względu na różnice społeczne i indywidualne jednostek i grup.

Bardzo ważny dla integracji społecznej z perspektywy osób niepełnosprawnych dokument stanowi Konwencja ONZ o Prawach Osób

---

¹³ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka zaakceptowana i proklamowana w Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217A (III) z 10.12.1948 r., <http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/deklaracja.php>

¹⁴ *Historia państwa i prawa – wybór tekstów źródłowych*, zebrali i oprac. A. Gulczyński, B. Lesiński, J. Walachowicz, J. Wiewiorowski, pod red. B. Lesińskiego, Poznań 1995, s. 204–205 oraz http://pl.wikisource.org/wiki/Deklaracja_Praw_Cz%C5%82owieka_i_Obywatela.

¹⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.konstytucja-polski.pl/img/KonstytucjaRzeczypospolitejPolskiej.pdf>

Niepełnosprawnych podpisana w 2012 roku przez Bronisława Komorowskiego. Art. 24 ust.4 Konwencji stanowi:

„Państwa-Strony uznają prawo osób niepełnosprawnych do edukacji. W celu realizacji tego prawa bez dyskryminacji i na zasadach równych szans Państwa-Strony zapewnią włączający system kształcenia umożliwiający integrację na wszystkich poziomach edukacji i w kształceniu ustawicznym (...).

Aby wesprzeć realizację tego prawa, Państwa-Strony podejmą odpowiednie środki w celu zatrudniania nauczycieli, w tym nauczycieli niepełnosprawnych, którzy mają kwalifikacje w zakresie używania języka migowego i/lub alfabetu Braille'a, oraz w celu szkolenia specjalistów i personelu pracujących na wszystkich szczeblach edukacji. Takie szkolenie będzie obejmować wiedzę na temat problemów niepełnosprawności i korzystanie ze wspomagających (augmentatywnych) i alternatywnych sposobów, środków i form komunikacji, technik i materiałów edukacyjnych, w celu wspierania osób niepełnosprawnych.

Państwa-Strony zapewnią, że osoby niepełnosprawne będą miały dostęp do powszechnego szkolnictwa wyższego, szkolenia zawodowego, kształcenia dorosłych i kształcenia ustawicznego, bez dyskryminacji i na zasadzie równości z innymi osobami. W tym celu Państwa-Strony zapewnią, że zapewnione będą racjonalne usprawnienia dla osób niepełnosprawnych¹⁶.

Podstawowe prawa dla dzieci zostały już ustanowione w Deklaracji Praw Dziecka z 1959 r.:

„Zasada 1. Dziecko korzysta ze wszystkich praw w niniejszej Deklaracji. Prawa te rozciągają się na wszystkie dzieci, bez żadnego wyjątku i bez żadnej różnicy albo dyskryminacji z powodu rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych lub innych, narodowości lub pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub z jakiegokolwiek innego powodu, przy czym zasadę tę stosuje się zarówno w stosunku do dziecka, jak i do jego rodziny.

Zasada 2. Dziecko korzysta ze szczególnej ochrony, a ustawodawstwo i inne środki stworzą mu wszelkie możliwości i ułatwienia dla zdrowego i normalnego rozwoju fizycznego, umysłowego, moralnego, duchowego i społecznego, w warunkach wolności i godności.

---

¹⁶ Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych, ustawa z dnia 15 czerwca 2012 r. o ratyfikacji Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. poz. 882), Oświadczenie rządowe z dnia 25 września 2012 r. w sprawie mocy obowiązującej Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U.2012.1170)

Wydawane w tym celu ustawy powinny mieć na względzie przede wszystkim dobro dziecka.

Zasada 3. Z chwilą przyjścia na świat dziecko ma prawo do nazwiska i obywatelstwa.

Zasada 4. Dziecko korzysta z dobrodziejstw ubezpieczeń społecznych. Jest ono uprawnione do tego, by zdrowo rosło i rozwijało się; w tym celu należy zapewnić szczególną ochronę zarówno dziecku jak i matce, łącznie z odpowiednią opieką, tak przed urodzeniem, jak i po urodzeniu. Dziecko ma prawo do odpowiedniego wyżywienia i mieszkania, rozrywek i opieki lekarskiej.

Zasada 5. Dziecko upośledzone pod względem fizycznym, umysłowym lub społecznym należy traktować, wychowywać i otaczać szczególną opieką, z uwzględnieniem jego stanu zdrowia i warunków życiowych¹⁷.

Indywidualizacja w szkole – podstawy prawne

Podmiotami pracy indywidualnej nauczyciela, podmiotami wsparcia w szkole są:

- Dzieci z niepełnosprawnością,
- Dzieci zagrożone dysleksją,
- Dzieci z trudnościami w komunikacji,
- Dzieci z trudnościami w nauce matematyki,
- Dzieci z zaburzeniami mowy,
- Dzieci zdolne i uzdolnione¹⁸.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna świadczona uczniom w przedszkolu, szkole i placówce zgodnie z Rozporządzeniem MEN z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. Nr 228 z 7 maja 2013r. poz. 532) polega na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia

---

¹⁷ Deklaracja Praw Dziecka, Uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 20 listopada 1959 roku http://ms.gov.pl/Data/Files/_public/ppwd/akty_prawne/onz/deklaracja_praw_dziecka.pdf

¹⁸ Rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. Nr 228 z 7 maja 2013r. poz. 532), <http://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2013.085.0000532,metryka,rozporzadzenie-ministra-edukacji-narodowej-w-sprawie-zasad-udzielania-i-organizacji-pomocy-psychologicznopedagogicznej-w-publicznych-przedszkolach-szkolach-i-placowkach.html>

oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia, wynikających w szczególności:

- z niepełnosprawności,
- z niedostosowania społecznego,
- z zagrożenia niedostosowaniem społecznym,
- ze szczególnych uzdolnień,
- ze specyficznych trudności w uczeniu się,
- z zaburzeń komunikacji językowej,
- z choroby przewlekłej,
- z sytuacji kryzysowych lub traumatycznych,
- z niepowodzeń edukacyjnych,
- z zaniedbań środowiskowych związanych z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu wolnego, kontaktami środowiskowymi,
- z trudności adaptacyjnych związanych z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym związanych z wcześniejszym kształceniem za granicą¹⁹.

Podstawy prawne nauczania zindywidualizowanego stanowi Ustawa o Systemie Oświaty:

Art. 1. System oświaty zapewnia w szczególności:

- 4) dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów, a także możliwość korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej;
- 5) możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną oraz niedostosowaną społecznie, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami;
- 5a) opiekę nad uczniami niepełnosprawnymi przez umożliwianie realizowania zindywidualizowanego procesu kształcenia, form i programów nauczania oraz zajęć rewalidacyjnych;

---

¹⁹ Rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. Nr 228 z 7 maja 2013r. poz. 532), <http://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2013.085.0000532,metryka,rozporzadzenie-ministra-edukacji-narodowej-w-sprawie-zasad-udzielania-i-organizacji-pomocy-psychologicznopedagogicznej-w-publicznych-przedszkolach-szkolach-i-placowkach.html>

6) opiekę nad uczniami szczególnie uzdolnionymi poprzez umożliwienie realizowania indywidualnych programów nauczania oraz ukończenia szkoły każdego typu w skróconym czasie²⁰.

Zgodnie z tzw. Nową Podstawą Programową zadaniem szkoły jest realizowanie programu nauczania skoncentrowanego na dziecku, na jego indywidualnym tempie rozwoju i możliwościach uczenia się²¹.

Nauczanie zindywidualizowane charakteryzuje się:

Indywidualnymi preferencjami w zakresie strategii uczenia się,

Indywidualizacją celów,

Indywidualizacją tempa nauczania,

Różnicowaniem treści nauczania²².

Indywidualizacja pracy z dzieckiem to:

- dostosowanie treści merytorycznych,
- dostosowanie metody,
- dostosowanie czasu pracy – skrócenie lub wydłużenie,
- dostosowanie sposobu wykonania zadań,
- dostosowanie poziomu trudności zadań, zadania o bardziej lub mniej złożonych celach²³.

Indywidualizacja a rzeczywistość szkolna

Indywidualizacja kształcenia występuje wtedy, gdy nauczyciele podejmują próby dostosowania procesu kształcenia do indywidualnych właściwości dzieci. Należą do nich zdolności ogólne (inteligencja), uzdolnienia, zainteresowania, cechy temperamentu, ich zdrowie i odchylenia od normy

---

²⁰ Ustawa o systemie oświaty z dn. 7 września 1991 r., (Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425) <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19910950425>

²¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. poz. 803), załącznik nr 2 Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych, <http://men.gov.pl/2013-08-03-12-10-01/podstawa-programowa>

²² A. Sajdak, *Indywidualizacja w nauczaniu*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, T. II, s. 298-306.

²³ *Edukacja skuteczna, przyjazna i nowoczesna. Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?* Przewodnik, Warszawa 2010, s. 14. J. Głódowska, Przestrzeń rehabilitacyjna w otoczeniu osób z niepełnosprawnością intelektualną – ujęcie koncepcyjne, „*Ruch Pedagogiczny*”, nr 5-6/2003. Najszerszą i najbardziej pogłębioną analizę możliwych odmian różnicowania w procesie edukacji ze względu na specjalne potrzeby edukacyjne opracował K. Lewis (1992).

rozwoju psychofizycznego²⁴. Palka wyjaśnia termin indywidualizacja kształcenia jako „dostosowanie treści, metod, form, środków nauczania, zakresu wymagań, tempa pracy, sposobu kontrolowania i oceniania do indywidualnych cech psychicznych (np. do poziomu inteligencji i uzdolnień), uzdolnień fizycznych (np. mikrodeficytów rozwojowych) uczniów”²⁵. Celem indywidualizacji działań wychowawczych i dydaktycznych jest osiągnięcie sukcesu przez każdego ucznia. Takie podejście nauczyciela do ucznia najbardziej motywuje do nauki, zawiera również element emocjonalny, który ma znaczący wpływ na tworzenie więzi pomiędzy nauczycielem, szkołą, a uczniem.

Indywidualizacja to „uwzględnienie w systemie dydaktyczno-wychowawczym różnic indywidualnych między uczniami i stosowanie takich zabiegów pedagogicznych, które (przy uwzględnieniu owych różnic) sprzyjają maksymalnemu rozwojowi osobowości uczących się”²⁶. Ja dodałabym tutaj: I tych, którzy uczą. Twierdzę, że bez możliwości rozwoju nauczyciela, bez jego zaangażowania w proces uczenia, bez poczucia podmiotowości nie ma możliwości rozwoju ucznia.

Sam proces uczenia się jest również ujmowany instrumentalnie, jest nabywaniem sprawności potrzebnych do życia we współczesnym świecie konsumpcjonizmu. Szkoła stała się biznesem takim, jak każdy inny. Uczeń jest klientem a nauczyciel menedżerem nauczania²⁷. Na pozór kształceniowy, produkowanie pustych dyplomów służących dekoracji a nie rzeczywistemu zdobywaniu wiedzy zwraca uwagę Witkowski:

„Nie jest on światem ludzi „wykształconych”, lecz przestrzenią ludzi „przekształconych” i coraz lepiej przysposobionych do bycia poza kulturą (rozumianą jako dziedzictwo symboliczne ludzkości, jako pamięć tekstów i widzenia złożoności świata wraz z jego pułapkami i aporiami), ludzi zdolnych jedynie do sterowania doraźną wygodą do handlu jej namiastkami i do przekształcania jej w przestrzeń podporządkowaną kryteriom użyteczności i użytkowości”²⁸.

---

²⁴ S. Palka, *Pedagogiczne czynniki różnicujące szanse edukacyjne uczniów w: Czynniki różnicujące szanse edukacyjne dzieci w młodszym wieku szkolnym*, pod red. H. Moroz, Uniwersytet Śląski, Katowice 1988, s. 42.

²⁵ S. Palka, *Pedagogika w stanie tworzenia. Kontynuacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003, s. 120.

²⁶ T. Lewowicki, *Indywidualizacja kształcenia. Dydaktyka różnicowa*, Warszawa 1997, s. 138.

²⁷ G. Dryden, J. Vos, *Rewolucja w uczeniu*, Poznań 2000, s. 177.

²⁸ L. Witkowski, *Koniec kultury uczenia się? Edukacja w dobie presji simulacrum konsumpcji (dyskusja nie tylko z Zygmuntem Baumanem)*, w: *Ku integralności edukacji*

W obecnej sytuacji uczenia się i nauczania nie mamy do czynienia z relacją podmiotową. W tej relacji, zarówno uczeń, jak i nauczyciel są uprzedmiotawiani, wpisując się w obowiązujący aktualnie system edukacji. Nauczyciel sprawuje władzę, uczeń jest posłusznym odbiorcą, razem są posłuszni władzom oświatowym. W procesie kształcenia i wychowania musi być zachowana podmiotowość wychowanka oraz wychowawcy. To nauczyciel - człowiek musi dostosować się do wszystkich swoich uczniów, nie wymagać przystosowania do siebie. Musi pozwalać uczniom na swobodne wyrażanie ich myśli i uczuć, możliwości i talentów, nie może oczekiwać tych samych odpowiedzi ze strony wszystkich uczniów, nie istnieje tylko jedna prawidłowa odpowiedź. Nauczyciel – człowiek pomaga uczniom odkryć ich wewnętrzny talent, ich indywidualność. Każda aktywność, ćwiczenie, lekcja powinna wywoływać wiele pytań, na które pozwólmy, by dzieci same znajdowały odpowiedź. Nie wyręczajmy ich w tym. Naszym najważniejszym zadaniem będzie wywołanie potrzeby i pragnienia rozwiązania problemu oraz wytworzenie atmosfery współpracy. Szkoła, nauczyciel ma pozwolić na rozwijanie pasji, żeby człowiek w dorosłym życiu mógł robić to, co jest jego pasją, a nie być trybikiem w maszynie, narzędziem do realizacji cudzych celów.

Aktywność podmiotowa to główny czynnik rozwoju osobowości. To, co składa się na obraz człowieka-podmiotu to bycie osobą sprawczą, osobą odpowiedzialną, posiadającą poczucie przyczynowości osobistej, poczucie kontroli²⁹. W sytuacji działania podmiotowego ucznia i nauczyciela występuje poczucie sprawczości i kontroli nad zdarzeniami, odpowiedzialności, przyczynowości osobistej. W sytuacji kiedy zabraknie któregoś z tych elementów interakcja zachodząca między nimi zostaje zaburzona i zerwana. W tego typu relacjach to w większości dziecko traci poczucie sprawstwa i kontroli, traci wtedy również motywację wewnętrzną do działania, uczenia się. Motywacja zewnętrzna prowadzi do odczucia przymusu, do poczucia braku autonomii, braku niezależności, budzi opór i dążenie do zmiany. Kruszewski podkreśla, że polski system edukacji jest zhierarchizowany, na dole hierarchii jest nauczyciel jako nadzorca uczniów, ograniczony miejscem w tejże hierarchii, pilnujący, aby uczniowie robili to, co mają robić

---

i humanistyki II, postulatory, postacie, pojęcia, próby. Odpowiedź na księgę jubileuszową, Toruń 2009, s. 226 oraz J. Rutkowiak, *Znikanie człowieka w nieegalitarnym świecie. Uczenie się jako szansa konstruowania własnej tożsamości*, w: *Poszukiwanie człowieka w (nie)egalitarnym świecie – horyzonty społeczno-filozoficzne*, pod red. D. Wajsprych, Kraków 2011, s. 14.

²⁹ T.E. Dąbrowska, B. Wojciechowska-Charlak, *Między praktyką a teorią wychowania*, Lublin 1996, s. 27 oraz 69.

i aby osiągnęli to, co mają osiągnąć, a co jest określone w dokumentach, zaleceniach, instrukcjach opracowywanych na szczycie³⁰.

W aktualnej sytuacji edukacyjnej do kształcenia uczniów z niepełnosprawnością, jak i każdej innej osoby podchodzi się systemowo a nie indywidualnie, dopasowuje się dziecko do systemu a nie odwrotnie, nie szuka się miejsca odpowiedniego dla dziecka. Choć w raporcie „Polska 2030” zapisano: „Jednym z kierunków reform oświaty musi być indywidualizacja procesu nauczania przy zachowaniu wysokich standardów co do oczekiwanych efektów nauczania. (...) Jeden model szkoły, jeden sposób nauczania dla wszystkich powoduje, że szkoła nie jest dobra dla nikogo. Kończą się czasy „masowego” kształcenia dzieci według jednego programu (...). Na dziś polskim szkołom w większości wciąż bardzo daleko do realizacji idei edukacji spersonalizowanej, która sprowadza się do tego, aby szkoła podjęła wysiłek dopasowania się do zróżnicowanych potrzeb i predyspozycji uczniów, a nie skupiła się na dopasowaniu każdego ucznia do oferowanego modelu nauczania”³¹. Raport opublikowano w 2009 roku, czy coś się zmieniło? Moja odpowiedź brzmi nie.

Ze względu na specyfikę systemu szkolnego nie ma możliwości wprowadzenia indywidualizacji w procesie kształcenia. System nie oferuje takich możliwości, zmusza do uczenia się tego samego przez wszystkich uczniów w jednej klasie. Indywidualizacja nauczania jest obecna w szkole na poziomie deklaracyjnym³². Indywidualizacja, która czasem się jednak pojawia w polskiej szkole jest wynikiem jednostkowego zaangażowania nauczyciela, włożenia przez niego dodatkowej pracy. Jednak czy rzeczywiście indywidualizacja kształcenia byłaby tutaj rozwiązaniem? Dzieci z indywidualnymi potrzebami czy to z powodu niepełnosprawności, czy z innych powodów nie znajdują dla siebie rozwiązań, zdarza się, że w taki czy inny sposób są „wypychane” z określonej szkoły.

Autonomia i niezależność w szkole

Autonomia i niezależność dziecka w szkole, tak sprawnego, jak i nie jest bardzo często ograniczana. Bycia osobą samodzielną i niezależną nie można się nauczyć w demotywującej szkole czy nadopiekuńczej rodzinie.

---

³⁰ *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, pod red. K. Kruszewskiego, Warszawa 1991, s. 89 - 91.

³¹ *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, pod red. M. Boniego, Warszawa 2009, s. 223.

³² E. Jurkiewicz, Brakuje nam zaufania do nauczycieli – rozmowa z prof. Dorotą Klus-Stańską, „*Gazeta Szkolna*”, nr 15-16/2008, s. 18-19.

Sytuacja jest jeszcze trudniejsza w przypadku dzieci z niepełnosprawnością przebywających w ośrodkach opiekuńczych w izolacji od codziennych spraw i problemów³³. Długotrwała czy też trwająca całe życie opieka osób trzecich wpływa bardzo często na osoby niepełnosprawne w taki sposób, że powoduje ich uzależnienie, a nawet prowadzi do ubezwłasnowolnienia. Mechanizm uzależnienia może działać np. już od chwili urodzenia i wtedy trudno mówić o uniezależnieniu się osoby, o samostanowieniu, samodzielnym podejmowaniu decyzji, autonomii.

Wychowanie dziecka to przygotowanie go do samodzielności. W sytuacji, gdy towarzyszy mu niepełnosprawność jest wychowywane w stałej zależności od rodziców, czy opiekunów, jest wychowywane do niepełnosprawności. To opiekunowie wiedzą lepiej, czego potrzebuje i kiedy, co jest dla niego dobre, a co nie. Trudno wtedy mówić o wychowywaniu do samodzielności i samostanowienia, do bycia autonomicznym. Jest to proces i cech tych nie posiadzie się jednorazowo, po zdobyciu wiedzy o nich. Samostanowienia, a co za tym idzie – autonomicznego życia, trzeba się nauczyć. Będąc ciągle zależnymi, osoby z niepełnosprawnością nie uczą się tego. Trudno się potem dziwić, że żyją w zależności – po prostu nie potrafią inaczej, nie potrafią być czynnymi podmiotami działań podejmowanych na ich rzecz, nie mówiąc już o byciu czynnym podmiotem podejmującym działania bezpośrednio.

Uzależnienie od innych czy uzależnienie od czegoś prowadzi do ograniczenia autonomii bądź wręcz jej braku. Uzależnienie od opieki innych osób jest bardzo częste w przypadku osób niepełnosprawnych. Na źródła historyczne kultury uzależnienia zwraca uwagę Gąciarz w artykule „Przemysleć niepełnosprawność na nowo”. Śledząc dzieje pomocy osobom niepełnosprawnym, można zaobserwować, że to instytucje definiowały i definiują to, co jest niepełnosprawnym potrzebne i w jaki sposób te potrzeby mają być zaspokajane³⁴. Takie podejście dominowało w przeszłości i nadal jest powszechne współcześnie. To inni podejmują decyzje za osoby niepełnosprawne, zamiast wspierać je w decyzyjności. Brak możliwości decydowania o sprawach dotyczących własnej osoby wpływa negatywnie, czy też powoduje

---

³³ M. Kwiatkowska, *Kim chciałbyś zostać?* [w:] *Aktywizacja zawodowa uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu znacznym i umiarkowanym*, pod red. M. Piszczyk, Warszawa, 2003, s. 67-79.

³⁴ B. Gąciarz, *Przemysleć niepełnosprawność na nowo. Od instytucji państwa opiekuńczego do integracji i aktywizacji społecznej*, „*Studia Socjologiczne*”, nr 2/2014, s. 22.

ograniczenia w rozwoju dziecka – staje się wtedy przedmiotem działań a nie ich podmiotem³⁵.

Podsumowanie

Dziecko jest indywidualnością, w pełni człowiekiem od pierwszych chwil swojego życia, nigdy nie może stać się środkiem do osiągnięcia celu, zawsze musi być celem samym w sobie. Dziecko nie ma również osiągać z góry wyznaczonych mu celów. Cel, który ma osiągnąć dziecko musi być jego celem, nie może być to cel nauczyciela, rodzica czy terapeuty, nie może to być cel programu nauczania czy wytycznych Ministerstwa. Tym bardziej, jeśli dotyczy to dziecka z niepełnosprawnością. Cel który osiąga dziecko, sprawne czy nie, jest jego życiowym sukcesem, choć nie zawsze spełnia zewnętrzne kryteria, np. podstawy programowej, nauczyciela, rodzica itp. Nie musi spełniać tych kryteriów, gdyż są to kryteria dla wszystkich a nie dla jednostki. Jedynie indywidualne podejście do dziecka daje szansę, możliwość, jaką jest jego pełny rozwój, jego sukces życiowy. Dziecko nie może być traktowane jako element systemu, działania muszą być nakierowane na realizację potrzeb dziecka, nie programu, wytycznych, celów politycznych czy ekonomicznych. Konkludując właśnie w tej różnorodności potrzeb istnieje możliwość różnorodnej edukacji, takiej z której nie da się stworzyć systemu, nie-systemowej edukacji. Twierdzę, że system edukacji jednakowy dla wszystkich, prowadzi do instrumentalizacji wiedzy, jak i uczestników kształcenia. Edukacja nie jest towarem na sprzedaż, a uczeń i jego rodzic nie są konsumentami, a nauczyciel nie jest menadżerem. My – uczestnicy edukacji musimy spróbować wrócić do relacji podmiotowej, jaką była relacja mistrz – uczeń, będąca kontynuacją relacji człowiek – człowiek, relacji podmiot – podmiot.

Bibliografia

- Cervinkova H., *Nauczanie do zmiany społecznej. Uczestniczące badania w działaniu ludzi młodych i zaangażowane badania etnograficzne: studium przypadku*, w: *Nauczyciele. Programowo (nie)przygotowani*, pod red. B. Gołębnik, H. Kwiatkowskiej, Wrocław: Wydawnictwo DSW, 2013.
- Dąbrowska T.E., Wojciechowska-Charlak B., *Między praktyką a teorią wychowania*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1996.

---

³⁵ A. Korzon, *Poczucie tożsamości osób niesłyszących*, 2005, s. 6-7, http://www.monografie.pl/glownavspol/monografie_2005/artykuly/akorzon.pdf

- Deklaracja Madrycka. Europejski Kongres na rzecz Osób Niepełnosprawnych, Madryt, 20-24 marca 2002, <http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/1878>
- Deklaracja Lizbońska. Edukacja z punktu widzenia młodzieży, Lizbona wrzesień 2007, http://www.european-agency.org/publications/flyers/lisbon-declaration-young-peoples-views-on-inclusive-education/declaration_pl
- Deklaracja Praw Dziecka, Uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 20 listopada 1959 roku http://ms.gov.pl/Data/Files/_public/ppwd/akty_prawne/onz/deklaracja_praw_dziecka.pdf
- Deklaracja z Salamanki oraz wytyczne dla działań w zakresie specjalnych potrzeb edukacyjnych przyjęte przez światową konferencję dotyczącą specjalnych potrzeb edukacyjnych: dostęp i jakość, Salamanka, Hiszpania 7-10 czerwca 1994 r., UNESCO 1994, <http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/a50f2d318bc65d9dc1256e7a003922ed/e379060f76e05f2fc1256e99004acf0b?OpenDocument>
- Dryden G., Vos J., *Rewolucja w uczeniu*, Poznań: Moderski i S-ka, 2000.
- Edukacja skuteczna, przyjazna i nowoczesna. Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?* Przewodnik, Warszawa: MEN, 2010.
- Gąciarz B., Przemyśleć niepełnosprawność na nowo. Od instytucji państwa opiekuńczego do integracji i aktywizacji społecznej, „*Studia Socjologiczne*”, nr 2/2014.
- Głodkowska J., Przestrzeń rehabilitacyjna w otoczeniu osób z niepełnosprawnością intelektualną – ujęcie koncepcyjne, „*Ruch Pedagogiczny*”, nr 5-6/2003.
- Historia państwa i prawa – wybór tekstów źródłowych*, zebrali i oprac. A. Gulczyński, B. Lesiński, J. Wałachowicz, J. Wiewiorowski, pod red. B. Lesińskiego, Poznań 1995.
- Jurkiewicz E., Brakuje nam zaufania do nauczycieli – rozmowa z prof. Dorotą Klus-Stańską, „*Gazeta Szkolna*”, nr 15-16/2008.
- Kofta M., *Wprowadzenie do psychologii stereotypów i uprzedzeń*, w: *Podstawy życia społecznego w Polsce*, pod red. M. Marody, E. Gucwy, Warszawa: Wyd. Instytutu Studiów Społecznych UW, 1996.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.konstytucja-polski.pl/img/KonstytucjaRzeczypospolitejPolskiej.pdf>
- Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych, ustawa z dnia 15 czerwca 2012 r. o ratyfikacji Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. poz. 882).

- Korczak J., *Dzieła*, tom 7: *Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Latona, 1993.
- Korczak J., *Szare dni, Pisma wybrane*, t. III, Warszawa 1978.
- Korzon A., *Poczucie tożsamości osób niesłyszących*, 2005, http://www.monografie.pl/glownavspol/monografie_2005/artykuly/akorzon.pdf
- Kubiak-Szyborska E., *O realny wymiar wychowania podmiotowego*, w: *Podmiotowość w wychowaniu. Między ideą a rzeczywistością*, pod red. E. Kubiak-Szyborskiej, Bydgoszcz 1999.
- Kwiatkowska M., *Kim chciałbyś zostać?* w: *Aktywizacja zawodowa uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu znacznym i umiarkowanym*, pod red. M. Piszczek, Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, 2003.
- Lewowicki T., *Indywidualizacja kształcenia. Dydaktyka różnicowa*, Warszawa 1997.
- Oświadczenie rządowe z dnia 25 września 2012 r. w sprawie mocy obowiązującej Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U.2012.1170)
- Palka S., *Pedagogiczne czynniki różnicujące szanse edukacyjne uczniów*, w: *Czynniki różnicujące szanse edukacyjne dzieci w młodszym wieku szkolnym*, pod red. H. Moroz, Katowice: Uniwersytet Śląski, 1988.
- Palka S., *Pedagogika w stanie tworzenia. Kontynuacje*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003.
- Podmiotowość w wychowawczych doświadczeniach dzieci i młodzieży*, cz.1,2,3, pod red. A. Guryckiej, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1989.
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół specjalnych przygotowujących do pracy dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym oraz dla uczniów z niepełnosprawnościami sprzężonymi, zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (rozporządzenie zostało opublikowane w Dzienniku Ustaw z dnia 15 stycznia 2009 r. Nr 4, poz. 17)
- Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, pod red. M. Boniego, Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, 2009.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, zaakceptowana i proklamowana w Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217A (III) z 10.12.1948 r. <http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/deklaracja.php>
- Rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych

- przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. Nr 228 z 7 maja 2013r. poz. 532), <http://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2013.085.0000532,metryka,rozporzadzenie-ministra-edukacji-narodowej-w-sprawie-zasad-udzielania-i-organizacji-pomocy-psychologiczno-pedagogicznej-w-publicznych-przedszkolach-szkolach-i-placowkach.html>
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. poz. 803), załącznik nr 2 Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych, <http://men.gov.pl/2013-08-03-12-10-01/podstawa-programowa>
- Rutkowiak J., *Znikanie człowieka w nieegalitarnym świecie. Uczenie się jako szansa konstruowania własnej tożsamości*, w: *Poszukiwanie człowieka w (nie)egalitarnym świecie – horyzonty społeczno-filozoficzne*, pod red. D. Wajsprych, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2011.
- Sajdak A., *Indywidualizacja w nauczaniu*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. II, pod red. E. Różyckiej, Warszawa: ŻAK Wydawnictwo Akademickie, 2003.
- Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, pod red. K. Kruszewskiego, Warszawa: PWN 1991.
- Ustawa o systemie oświaty z dn. 7 września 1991 r., (Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425) <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19910950425>
- Witkowski L., *Koniec kultury uczenia się? Edukacja w dobie presji simulacrum konsumpcji (dyskusja nie tylko z Zygmuntem Baumanem)* w: *Ku integralności edukacji i humanistyki II, postulaty, postacie, pojęcia, próby. Odpowiedź na księgę jubileuszową*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2009.

Individualization in educational and teaching activities

The author of the article indicates to the essence of the individual approach to a child, and especially to a child with a disability. The author argues that individualization in Polish school exists only on the declarative level, in fact, a child is treated objectively, as a representative of an unspecified group of pupils. Human rights, which is inscribed subjectivity are not respected in Polish schools, the right to individual approach in school as well as subjective treatment are present only at the theoretical level in the Act on the Education System, regulations, or in the core curriculum. Legal

reality in any dimension does not fit into the school reality. These are two different worlds in which pupils, their parents and teachers were lost. Individualization in the upbringing and education in the current education system in Poland is not a possible solution to realize widely. The educational system in which a teacher, student and parent are instrumentalized is not able to provide the possibility of subjective activity and being the subject to participant of education.